

Socialstyrelsen

Inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfælles- skaber

Foreløbig indsatsbeskrivelse

August 2022

Viden til gavn

Indhold

Indledning	2
Baggrund for indsatsen	2
Deltagelse og inklusion	3
Beskrivelse af indsatsen	3
Værdi- og teorigrundlag	3
Et helhedsorienteret børne- og ungesyn	4
En relationel handicapforståelse	4
Fritidsfællesskaber med potentiale	5
Inddragelse og empowerment	5
Organisatoriske forudsætninger	6
Organisering og samarbejde	6
Kompetencer og viden	7
Ressourcer og rammeforhold	8
Kerneelementer i indsatsen	9
Kerneelement 1: Opbyg samarbejde internt i kommunen	9
Kerneelement 2: Opbyg samarbejde mellem kommune og lokale fritidstilbud	10
Kerneelement 3: Afdæk barnets eller den unges interesser, ønsker og behov samt mulighederne i det lokale udbud af fritidsaktiviteter	12
Kerneelement 4: Støt barnet eller den unge i at deltage i fritidsfællesskabet	13
Kerneelement 5: Støt fritidstilbuddet i at modtage og inkludere barnet eller den unge i fritidsfællesskabet	14
Aktivitetsbeskrivelse	15
Fase 0: Forberedelse og fundament	15
Fase 1: Afdækning	16
Fase 2: Brobygning	16
Fase 3: Opfølgning	16
Litteraturliste	18

Indledning

Dette er den foreløbige beskrivelse af en ny dansk indsats for inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfællesskaber. Indsatsen er fortsat under udvikling, og beskrivelsen vil derfor blive justeret ud fra dette arbejde.

Indsatsen udvikles som led i et initiativ under Social- og Ældreministeriets Udviklings- og Investeringsprogram for 2022, og har til formål at modne en indsats for inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfællesskaber. Modningsarbejdet finder sted i perioden 2022 til 2025 og består af afprøvning og tilpasning af indsatsen ud fra erfaringer i praksis i et samarbejde mellem Socialstyrelsen, VIVE og fire til seks kommuner.

Beskrivelsen er tænkt som en introduktion til indsatsen til kommuner, der overvejer at ansøge om at deltage i modningsarbejdet. Beskrivelsen er et bilag til *Vejledning om ansøgning om støtte fra ansøgningspuljen til Modning af indsats for inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfællesskaber*, og skal læses i sammenhæng med denne.

Baggrund for indsatsen

Danske og internationale undersøgelser viser, at mennesker med handicap oplever en højere grad af ensomhed og er i større risiko for at blive ekskluderet fra sociale fællesskaber, sammenlignet med den øvrige befolkning.¹ Samtidig har antallet af børn og unge, der oplever ensomhed, været stigende gennem de seneste 20 år.² Covid19 og nedlukning af samfundet har ledt til en yderligere stigning i antallet af børn og unge, der føler sig ensomme.³

Børn og unge, som oplever ensomhed og social isolation, er i øget risiko for at klare sig dårligere i skolen, ligesom de oftere er i mistrivsel, har lavt selvværd, lavere livstilfredshed og et mindre positivt syn på fremtiden end deres jævnaldrende. Langvarig ensomhed kan påvirke børns og unges mentale sundhed. Eksempelvis sover de oftere dårligt, og har oftere et øget stressniveau, vanskeligheder med at koncentrere sig og en inaktiv og usund tilværelse.⁴ Der er risiko for, at ensomheden følger barnet ind i ungdoms- og voksenlivet, og at vanskelighederne kan få betydning for eksempelvis fastholdelse i uddannelse og job.⁵

Deltagelse i fritidsfællesskaber kan have positiv betydning for livskvalitet, identitetsudvikling og deltagelse i det øvrige samfundsliv, fx uddannelse og job, for mennesker med handicap.⁶ En undersøgelse af kommunernes udfordringsbillede på socialområdet viser imidlertid, at mange kommuner oplever udfordringer med at arbejde hen imod en tidlig forebyggende indsats for børn og

¹ Amilon et al., 2016; Bengtsson et al., 2011; Jensen, 2010; Danske handicaporganisationer, 2019.

² Ottosen, et al., 2018; Sundhedsstyrelsen, 2022; Larsen et al., 2017.

³ Qvortrup, et al., 2021.

⁴ Cacioppo, 2008; CEFU, 2010.

⁵ CEFU, 2010; Børns Vilkår, 2019.

⁶ Kissow, 2013; Winther, et al., 2018.

unge i mistrivsel, herunder også for børn og unge med handicap i mistrivsel. Kommunerne oplever også udfordringer i forhold til at samarbejde med og inddrage civilsamfundet.⁷

I forbindelse med udarbejdelsen af et tema om *Fritidsfællesskaber for børn og unge med handicap* til Vidensportalen på det sociale område⁸ har Socialstyrelsen foretaget en vidensafdækning. Med afsæt heri er der identificeret initiativer, der på forskellig måde arbejder med inklusion af børn og unge i fritidsfællesskaber i et samarbejde mellem kommune og lokale frivillige aktører. Disse indsatser danner afsæt for tilpasning og modning af den indsats, som beskrives i nærværende indsatsbeskrivelse, og som understøtter inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfællesskaber.⁹

Deltagelse og inklusion

Formålet med indsatsen er at skabe muligheder for, at børn og unge med handicap kan opleve sig inkluderet i fritidsfællesskaber med andre børn og unge. Inklusion handler om muligheder for deltagelse og om oplevelsen af at høre til. Deltagelse er derfor et helt centralt begreb i indsatsen.

I projektets forståelse af begrebet "deltagelse", er deltagelse mere end at være til stede. Når der er tale om deltagelse, oplever barnet eller den unge med handicap medbestemmelse, handlemuligheder og tilknytning. Det er derfor vigtigt at skelne mellem deltagelse forstået som at være til stede og deltagelse forstået som at være involveret i aktiviteter, fællesskab og beslutninger på lige fod med de andre deltagere.¹⁰

Involveret deltagelse giver barnet eller den unge en oplevelse af engagement, motivation, vedholdenhed, følelsesmæssig tilknytning og social forbundethed. Hvad der er vigtigt for et barn eller en ung at være involveret i, for at få oplevelsen af meningsfuld deltagelse, vil variere.¹¹

Beskrivelse af indsatsen

Nærværende indsatsbeskrivelse er udarbejdet af Socialstyrelsen som afsæt for modnings- og udviklingsarbejdet i projektkommunerne. Denne beskrivelse af indsatsen er således version 0,5, som i 2022-2025 skal færdigudvikles og modnes i praksis gennem tæt samarbejde med fire til seks udvalgte kommuner samt lokale frivillige foreninger og organisationer.

Værdi- og teorigrundlag

Indsatsen er udviklet med afsæt i de følgende fire teoretiske og værdimæssige grundforståelser. Det betyder, at nedenstående danner afsæt for indsatsens indhold, herunder hvordan indsatsen skal udføres i praksis.

- Et helhedsorienteret børne- og ungesyn

⁷ Socialstyrelsen, 2021a.

⁸ Vidensportalen på det sociale område, 2022.

⁹ Midtsundstad, 2013; Socialstyrelsen, 2017; Socialstyrelsen, 2016; Socialstyrelsen, 2009.

¹⁰ Bergkvist et al. 2020; Nyquist et al., 2020; Kissow & Klasson, 2021.

¹¹ Bergkvist et al. 2020; Nyquist et al., 2020; Kissow & Klasson, 2021.

- En relationelhandicapforståelse
- Fritidsfællesskab med potentiale
- Inddragelse og empowerment

Et helhedsorienteret børne- og ungesyn

En stor del af børns og unges udvikling sker i sociale fællesskaber. Der sker en gensidig påvirkning mellem individ og fællesskab, hvor barnet eller den unge bliver påvirket af det sociale fællesskab, men også selv påvirker fællesskabet ved sin deltagelse. De er derfor hinandens forudsætning for udvikling, og barnets eller den unges udvikling og deltagelse er således påvirket af de muligheder og begrænsninger, der findes i fællesskabet.

Alle mennesker gennemgår en både biologisk og social udvikling gennem hele livet. Udvikling sker gennem samspillet mellem menneskets biologiske udvikling og de krav og aktiviteter, som mennesket møder i sine omgivelser. Det vil sige, at mennesket både påvirker og påvirkes af sine omgivelser. Eksempelvis påvirkes mennesket af de krav, forståelser og forventninger, der er i en given kontekst, men påvirker også konteksten ved sin reaktion på disse krav, forståelser og forventninger.

I denne indsats forstås udvikling hos børn og unge med afsæt i dette. Barnet bliver til i samspillet med omgivelserne og det samspil skaber nogle særlige udviklingsbetingelser og samtidig nogle begrænsninger for barnets mulighed for at blive til og udvikle sig. Eksempelvis kan barnet udvikle sig i mødet med de forskellige krav og forventning, der er i et givent fritidsfællesskab.¹² Det kan eksempelvis handle om, at barnet eller den unge udvikler bestemte sociale kompetencer, der er relevante for at kunne indgå i børnefællesskabet eller fritidsfællesskabet.¹³ Samtidig kan der også være nogle eksisterende betingelser i fritidsfællesskabet, der skaber en begrænsning for barnets udvikling fx at de øvrige børn i fællesskabet ikke skaber åbner fællesskabet for barnet eller at barnet ikke får mulighed for at deltage, da aktiviteterne ikke tilpasses barnet.¹⁴

I denne indsats forstås udvikling hos børn og unge med afsæt i dette. Barnet eller den unge udvikler sig ved at møde og erobre forskellige udviklingsmæssige krav og forventninger i omgivelserne. Det kan eksempelvis handle om, at barnet eller den unge tillærer sig nødvendige sociale kompetencer for at kunne indgå i et børnefællesskab og senere i et unge- eller voksenfællesskab

Grundforståelsen af udvikling hos børn og unge er ligeledes, at alle børn og unge – uanset eventuelle udfordringer eller handicap – kan udvikle sig og tilegne sig nye færdigheder.¹⁵ Det helhedsorienterede børne- og ungesyn betyder, at der ses på tværs af de kontekster og fællesskaber, som barnet eller den unge deltager i. Disse kontekster og fællesskaber har alle betydning for barnets eller den unges samlede udvikling og trivsel.

En relationel handicapforståelse

Et handicap forstås dynamisk, som noget der opstår i relationen mellem barnet eller den unge og de omgivelser som barnet eller den unge indgår i.

¹² Bøttcher & Dammeyer, 2020.

¹³ Midtsundstad, 2013.

¹⁴ Christensen & Hansen, 2015.

¹⁵ Bøttcher & Dammeyer, 2020.

Med andre ord ses et handicap som værende lig med funktionsnedsættelsen plus barrierer i omgivelserne. Det vil sige, at fx et barn med hørenedsættelse (funktionsnedsættelsen) vil have et handicap i omgivelser, hvor barnet ikke kan deltage i samtale fx fordi andres tale er utydelig, men ikke ville have et handicap, hvis samtalsituationen var tilgængelig for barnet.

Et handicap opstår således i forholdet mellem barnets eller den unges forudsætninger for at deltage i væsentlige hverdagskontekster, og de krav og betingelser, der findes i disse kontekster. Et handicap ses derfor som værende dynamisk, da det kan optræde forskelligt over tid og sted. Dette betyder også, at hvad der i nogle kontekster kan ses som et handicap, i andre kontekster vil kunne ses som en styrke.¹⁶

Fritidsfællesskaber med potentiale

Deltagelse i fritidsfællesskaber kan spille en særlig rolle for børn og unge med handicap i forhold til identitetsudvikling, mestring og trivsel og kan være en adgang til nye roller og erfaringer for barnet eller den unge. Flere studier viser, at børn og unge med handicap, som deltager i fælles aktiviteter med andre børn og unge i skole eller fritid, har større samfundsdeltagelse og er mere aktive senere i livet.¹⁷

Med afsæt i barnets eller den unges egne valg og præferencer har et aktivt fritidsliv potentiale til at have stor betydning for barnets eller den unges udvikling og trivsel. Her får de mulighed for at træde ind i fællesskaber, som de har særlige forudsætninger for at være succesfulde i fx grundet deres evner eller interesser. Fritidsfællesskaber kan således give en mulighed for, at barnet eller den unge får vigtige succesoplevelser. Dette kræver dog, at fritidsfællesskaberne formår at skabe rammer og betingelser, hvor barnet har mulighed for at deltage og få disse succesoplevelser.

De erfaringer og oplevelser, som barnet eller den unge får igennem fritidsfællesskabet, påvirker hele barnets eller den unges liv og samlede identitetsdannelse. Barnet eller den unge vil opleve at få nye strategier til mestring og opleve øget tro på egne muligheder for at mobilisere sine styrker i forskellige kontekster af livet.¹⁸

Gennem stabil tilknytning til et fællesskab kan barnet eller den unge få et socialt rum til at udforske det sociale og danne venskaber med andre børn og unge med eller uden handicap. I fællesskabet vil barnet eller den unge lære at navigere i en social kontekst med forventninger, krav mv. både i forhold til andre børn og unge og i forhold til voksne i fritidsfællesskabet.¹⁹

Inddragelse og empowerment

Børn og unge er eksperter i eget liv, og barnets eller den unges perspektiv skal derfor naturligt inddrages og følges. Der skal skabes betingelser for, at barnet eller den unge kan handle på sine ønsker. Fokus på empowerment skal sikre, at barnets eller den unges evne til at forfølge sine egne drømme styrkes.

Der kan være mange grunde til, at et barn eller en ung er tiltrukket af en fritidsaktivitet. De to primære grunde til, at børn og unge generelt er aktive i deres fritid, er interesser og relationer. Det er væsentligt at deltagelse i et fritidsfællesskab er drevet af et element af frit valg, lyst og

¹⁶ Bøttcher & Dammeyer, 2020.

¹⁷ Hallberg & Hallberg, 2018; Bergkvist et al., 2020; Kissow & Klasson, 2021.

¹⁸ Midtsundstad, 2013.

¹⁹ Bergkvist et al., 2020; Hallberg & Hallberg, 2018; Nyquist et al., 2020; Løberg, 2021.

handlekraft med opmærksomhed på, fællesskabets muligheder for at rumme barnet. Derfor skal barnet eller den unge inddrages og gives handlemuligheder i forhold til fritidsfællesskaber. Mulighed for at vælge står i modsætning til andre børne- eller ungefællesskaber, hvor deltagelsen er mere obligatorisk, som fx i skolen, i søskendeflokken eller i et rehabiliteringsforløb.²⁰

Inddragelse og empowerment er således fundamentet for succesfuld deltagelse i et fællesskab. Empowerment kan være med til at øge barnets eller den unges ressourcer samt styrke barnets eller den unges selvbillede og (gen)opbygge evnen til at kunne handle på egne vegne i hverdagen. For at arbejde med inddragelse med henblik på empowerment er indflydelse på egen situation og handlemuligheder samt oplevelsen af at være kompetent og ligeværdig med andre deltagere centrale faktorer.²¹

Organisatoriske forudsætninger

Indsatsen bygger på et samarbejde mellem kommunen og lokale frivillige foreninger og organisationer på fritidsområdet. For at indsatsen kan implementeres, skal en række organisatoriske forudsætninger være til stede og/eller udvikles i forbindelse med implementering af indsatsen i både kommunen og hos de lokale aktører.

Organisering af kommunal praksis varierer, og blandt fritidstilbud ses også store variationer i tilbudstyper, organisering af praksis og samarbejdsformer. De organisatoriske forudsætninger for indsatsen er derfor formuleret, så der er mulighed for lokal fortolkning, men vedrører samtidig forhold, som er væsentlige at arbejde med uanset den konkrete lokale organisering af praksis.

Forudsætningerne for denne indsats er (udbydes nedenfor):

- Organisering og samarbejde
- Kompetencer og viden
- Ressourcer og rammeforhold

Organisering og samarbejde

Indsatsens centrale fokus er, hvordan kommunen gennem fritidsvejledning kan bidrage til at bygge bro mellem barnet eller den unge og dennes familie og de lokale fritidstilbud. For at kunne løfte denne opgave må der etableres et samarbejde omkring indsatsen, som både involverer de fagpersoner i kommunen, som har viden om og kontakt til de lokale fritidstilbud, de fagpersoner i kommunen, som har viden om og kontakt til målgruppen og de fritidstilbud, hvis fællesskaber skal åbne sig for deltagere med handicap.

Indsatsen omkring fritidsvejledning kan med fordel forankres i en enhed i kommunen, hvor de fagprofessionelle har viden og kompetencer, der er nødvendige for at kunne træde ind i rollen som fritidsvejleder. Disse kompetencer kan eksempelvis være; viden om fritidsområdet og/eller om målgruppen samt erfaring med at samarbejde med frivillige foreninger og organisationer. Indsatsen bør forankres der, hvor det ud fra faglige og organisatoriske hensyn samlet set er mest hensigtsmæssigt i den enkelte kommune. Det vil typisk være i kultur- og fritidsforvaltningen, men det kan også være hensigtsmæssigt at forankre indsatsen i eksempelvis socialforvaltningen.

²⁰ Bergkvist et al., 2020; Baksjøberget et al., 2017.

²¹ Midtsundstad, 2013.

Fritidsvejlederfunktionen kan forankres uden for den kommunale forvaltning, hvis det vurderes hensigtsmæssigt. For eksempel kan kommunen indgå et partnerskab med en civilsamfundsorganisation, hvis opgave da bliver at varetage fritidsvejledningen og samarbejdet med fritidstilbudene.

Uanset den specifikke kommunale forankring er det væsentlig at få oparbejdet en fælles forståelse af fritidslivets betydning, et fælles sprog for målsætningen om børn og unge med handicaps deltagelse i fritidsfællesskaber samt fælles viden om mulighederne lokalt.

Ved implementering af indsatsen i kommunen er det væsentligt at sikre ledelsesmæssig opbakning til indsatsen, og at de forskellige ledelsesniveauer i kommunen understøtter implementering af indsatsen. Det er ligeledes væsentligt, at det daglige ledelsesansvar er tydeligt, og at den daglige leder sørger for at følge op på implementeringen af indsatsen både opad til og udadtil i organisationen. Ledelsesopgaven omfatter et løbende fokus på at sikre ejerskab til og motivation for indsatsen både internt og på tværs af organisationen.

Kompetencer og viden

For at lykkes med at få børn og unge med handicap til at deltage i fritidsfællesskaber må de involverede aktører have viden og kompetencer til at udforske, planlægge og støtte processen.

Barnet eller den unge med handicap og dennes familie

Mange familier har svært ved at gennemskue præcis, hvad en konkret fritidsaktivitet indeholder, og dermed også hvilke muligheder den pågældende aktivitet kan have for et barn eller en ung med handicap. Der er derfor behov for at have fokus på at gøre viden om lokale fritidstilbud og deres indhold let tilgængeligt i en form, som besvarer nogle af de spørgsmål, der kan være omkring for eksempel fysiske krav, praktiske forhold eller social eller fysisk tilgængelighed.

Fritidsvejlederen

Fritidsvejlederen er central i indsatsen. En stor del af opgaven består af at koordinere og skabe kontakter og relationer mellem aktører. Fritidsvejlederen skal derfor have viden og kendskab til, hvordan det lokale fritidsliv er organiseret, til de interne arbejds gange med kolleger i andre forvaltninger og til de konkrete muligheder og udfordringer, der kan være for børn og unge med handicap. Det er en fordel, at fritidsvejlederen har en grundlæggende viden om og forståelse for børn og unge med handicap og de barrierer, de typisk møder i hverdagen. I nogle vejledningsforløb vil fritidsvejlederen skulle arbejde med barnets eller den unges motivation og selvværd, for at kunne finde frem til et godt match med et fritidstilbud, ligesom der også kan være behov for at støtte forældre i at se mulighederne for deres barns fritidsliv. Det kan derfor kræve en del relationsarbejde, hvilket vejlederen skal have kompetencerne til at løfte.

Fritidstilbuddet

Fritidstilbud er meget forskellige, og det er vigtigt at sikre et godt match. Nogle tilbud vil have mulighed for mange typer af deltagelse ud fra individuelle hensyn, mens andre vil have mere fastlagte deltagelsesroller. Uanset aktiviteten har de voksne og unge ledere (ansatte eller frivillige) brug for at være klædt på til opgaven, da de spiller en vigtig rolle som værter ind i fællesskabet – særligt i opstartsperioden. Ofte kan små justeringer gøre en stor forskel, ligesom støtte i starten eller i specifikke situationer kan være afgørende for barnets eller den unges oplevelse af at deltage. Der kan også være behov for, at man arbejder med fællesskabet i tilbuddet, fx gennem aktiviteter med fokus på ligheder og styrker frem for forskelle. Dette bør indarbejdes i tilbuddet som en generel styrkelse af deltagerfællesskabet mere end som en særlig indsats i relation til det specifikke barns eller unges deltagelse.

Ressourcer og rammeforhold

Samarbejde og koordination med henblik på understøttelse af deltagelse i fritidsfællesskaber blandt børn og unge med handicap kræver solid rammesætning, og at der er ressourcer til at påtage sig opgaven – i kommunen såvel som i fritidstilbuddene. Det gælder særligt i opstarten, hvor nye samarbejder skal opdyrkes, materialer udvikles og vejledningsforløb igangsættes, men også i driftsperioden, hvor relationer og materialer skal vedligeholdes, og der fortsat skal sættes vejledningsforløb i gang.

I kommunen

Det er en afgørende forudsætning for implementering af indsatsen, at ledelsen er opmærksom på at bakke op om og allokere de nødvendige ressourcer til indsatsen, herunder at fritidsvejledningen varetages af medarbejdere med tilstrækkelig viden, interesse og kompetencer. Der kan være en vis variation i fritidsvejlederens tidsforbrug afhængigt af eksempelvis barnets eller den unges behov for følgeskab i opstarten og af fritidstilbuddets behov for vejledning og støtte til inklusionsopgaven. På baggrund af norske erfaringer med en lignende indsats med individuelle vejledningsforløb anslås det, at der i gennemsnit skal afsættes ca. 25 timer pr. forløb til processen frem mod barnets eller den unges opstart i indsatsen. Derefter vil der være behov for at følge op og eventuelt tilpasse ud fra de erfaringer, som de involverede parter gør sig.

Kommunen kan eventuelt indgå samarbejde med eksterne parter omkring fritidsvejlederopgaven, ligesom det kan være hensigtsmæssigt at frikøbe personer med tæt kontakt til målgruppen, fx lærere, ansatte på ungdomsskole, ungeambassadører, foreningsfolk, sagsbehandlere, PPR-medarbejdere, boligsociale medarbejdere m.fl.

Ud over ressourcer til fritidsvejlederopgaven kan der være behov for at allokere ressourcer til økonomisk støtte til for eksempel kontingent, udstyr, lejturer, transport, ledsager mm., hvor dette ikke kan finansieres af allerede eksisterende kanaler.

I fritidstilbud

Ledelsesopbakning i fritidstilbuddet er en forudsætning for, at der kan arbejdes systematisk med inklusion og deltagelse af børn og unge med handicap i tilbuddets aktiviteter. Det gælder uanset om det er et kommunalt fritidstilbud eller et tilbud forankret i det lokale foreningsliv.

Større frivillige foreninger og organisationer, der lykkes med inklusion, arbejder systematisk med at fremme inklusion gennem fleksibel organisering, opmærksomhed på organisationens kultur og fællesskab, kompetenceudvikling, fysiske rammer og samarbejde med eksterne parter²². Ikke alle frivillige organisationer og foreninger har strategisk ledelsesfokus på, hvordan organisationen kan styrke fritidsfællesskabets inklusionsarbejde, og lokale fritidstilbud kan være organiseret og drevet forholdsvist uafhængigt af eventuelle landsdækkende organisationer. I praksis er det de lokale frivillige, der står for planlægning og ledelse af aktiviteter, som har en personlig relation til de deltagende børn og unge, og som koordinerer med andre frivillige og med forældrene. Derfor vil opgaven med at styrke deltagelse i fritidsaktiviteter for børn og unge med handicap ofte være personbåret frem for et systematisk fokus i fritidstilbuddet. Af den grund er det vigtigt, at ledelsen arbejder for at sikre en bæredygtig forankring af indsatsen ved at være opmærksom på, at opgaven med at styrke mulighederne for at børn og unge med handicap kan deltage i deres aktiviteter, ikke kun skal ligge hos en enkelt frivillig, men skal kunne varetages af flere forskellige frivillige.

²² Rambøll, 2020.

I kommunale fritidstilbud vil der være voksne ansatte, som fungerer som daglige ledere, koordinatorer og facilitatorer. Her vil der også kunne være stor variation i, hvor inkluderende og tilgængelige de enkelte tilbud er ud fra både tilbuddets indhold, struktur og ledelse.

Kerneelementer i indsatsen

Indsatsen er bygget op omkring fem kerneelementer, som alle er væsentlige for at nå i mål med de forventede resultater. I det følgende beskrives kerneelementerne foreløbigt i to sektioner: *Hvad* og *Hvorfor*. *Hvad* indeholder selve titlen på kerneelementet og beskriver overordnet, hvad kerneelementet skal. I *Hvorfor* begrundes kerneelementet fagligt.

I kommende udgaver af indsatsbeskrivelsen vil der ligeledes i tilknytning til kerneelementerne være udarbejdet praksisbeskrivelser, som konkretiserer den faglige praksis i relation til kerneelementerne samt relaterede redskaber, der kan understøtte efterlevelse af den beskrevne praksis. Efter nedenstående beskrivelse af de fem kerneelementer præsenteres en foreløbig skitse af indsatsens opbygning.

Beskrivelsen af indsatsens kerneelementer vil løbende blive justeret ud fra den viden, der opbygges, og de erfaringer, der gøres, når beskrivelsen omsættes til praksis og indsatsen tilbydes til målgruppen.

Kerneelement 1: Opbyg samarbejde internt i kommunen

HVAD	Sørg for, at der er et samarbejde mellem relevante forvaltninger og fagområder i kommunen, så de involverede fagpersoner har fælles forståelse og viden om deltagelse og fritidsliv for børn og unge med handicap.

HVOR-FOR	Faglig begrundelse: Børn og unge med handicap og deres familier har typisk flere kontaktflader med kommunen, for eksempel socialforvaltningen, skole/PPR og kommunens sundhedstilbud. Der er derfor en række fagpersoner i kommunen på tværs af forvaltninger, som hver især kan have en vigtig funktion i en indsats for at understøtte et aktivt fritidsliv for børn og unge med handicap. Fagpersoner på kultur- og fritidsområdet vil ofte have et godt kendskab til udbudet af lokale fritidstilbud og kan have etableret samarbejde med lokale foreninger, frivilligcentre og NGO'er, men de har måske ikke så meget kontakt til målgruppen. Fagpersoner på socialområdet, i skole-/PPR og Sundhedsplejen er i kontakt med børn og unge med handicap og med deres forældre, men de har måske ikke så stort kendskab til fritidstilbuddene og de muligheder, der kan være for at deltage. Det er derfor vigtigt, at fagpersoner fra de forskellige forvaltninger og fagområder involveres i samarbejdet omkring målgruppens deltagelse i fritidsfællesskaber. Et samarbejde der skaber fælles forståelse, viden og sprog omkring deltagelse og fritidsliv for børn og unge med handicap. Det er desuden væsentligt, at der er aftalt og beskrevet arbejdsgange omkring opsporing, rekruttering og henvisning til fritidsvejledning, så der kan opbygges en hensigtsmæssig praksis for rekruttering af børn og unge med handicap til indsatsen gennem fælles viden og forståelse af fritidsfællesskabers potentialer.²³ Kommunens interne samarbejde og koordination spiller en stor rolle for familiernes oplevelse af at blive set og hørt i forhold til de udfordringer og behov, de oplever i hverdagen med et barn eller en ung med handicap, samt for oplevelsen af at de forskellige aktører i kommunen støtter op om fælles mål.²⁴ Ved at opbygge samarbejde mellem fagpersoner i forskellige grene af kommunen, styrkes kommunens sammenhængskraft og de forskellige fagpersoners muligheder for at arbejde målrettet og med skræddersyede løsninger for den enkelte. Det styrker desuden de forskellige fagpersoners forståelse af hinandens kompetencer og arbejdsområder.²⁵

Kerneelement 2: Opbyg samarbejde mellem kommune og lokale fritidstilbud

HVAD	Sørg for, at der er et samarbejde mellem kommunen og lokale fritidstilbud, så der opbygges tilgængelig viden om de lokale muligheder og så barnets eller den unges deltagelse understøttes bedst muligt.

²³ Pointer fremført af en faglig følgegruppe tilknyttet modningsarbejdet i forbindelse med et møde 1. juni 2022, samt ved efterfølgende uddybende drøftelser med udvalgte eksperter.

²⁴ Rambøll 2021.

²⁵ Rambøll 2021.

HVOR- FOR	Faglig begrundelse: Et samarbejde mellem kommunen og lokale frivillige foreninger og organisationer på fritidsområdet kan være med til at give børn og unge med handicap en tilknytning til et fællesskab og et socialt rum, hvor de kan udvikle sig, udforske det sociale og danne venskaber med andre børn og unge med eller uden handicap.²⁶ Deltagelsen skaber muligheder for, at børnene og de unge kan overføre de gode erfaringer fra fritidsfællesskaber til andre arenaer, hvor de ellers kan opleve udfordringer, eksempelvis i skolen.²⁷ Fritidsfællesskaber kan se ud på mange måder og foregå i mange forskellige arenaer. Fritidsfællesskaber eksisterer både i det kommunale, for eksempel som et klubtilbud eller en musikskole, i det private, for eksempel som en privat danseskole eller rideskole, og i foreningslivet, for eksempel som en politisk forening eller en fodboldklub. Et samarbejde mellem kommunen og lokale frivillige foreninger og organisationer kan bidrage til et bredere udbud af fritidstilbud, hvor børn og unge med handicap har mulighed for at deltage.²⁸ Det er væsentligt, at et samarbejde mellem kommune og fritidstilbud tager udgangspunkt i, hvordan forskellige kompetencer og ressourcer kan komplementere hinanden, og at der sker en forventningsafstemning herom.²⁹ I den forbindelse er det også væsentligt, at parterne har blik for de særlige betingelser, der kendetegner fritidsområdet, blandt andet frivillighed og begrænsede ressourcer.³⁰ Opgaveløsningen og ansvaret må fordeles, så det giver mening i forhold til kommunen, fritidstilbuddet og eventuelle andre frivillige foreninger og organisationers forskellige kompetencer, ressourcer og muligheder. Et kendskab til hinandens organisationer og de rammer, parterne er underlagt i deres arbejde, kan være med til at imødekomme nogle af de udfordringer, der kan være i driften af et samarbejde på tværs af kommuner og lokale frivillige foreninger og organisationer.³¹ For at imødegå eventuelle udfordringer med samarbejdet skal der blandt andet arbejdes på at skabe en fælles forståelse for hinandens organisationer og en fælles forståelse for målgruppen.³² En væsentlig barriere for deltagelse i fritidsfællesskaber kan være, at information om muligheder i det lokale udbud af fritidsaktiviteter kan være svær at finde. Det gør det vanskeligt for både barnet eller den unge med handicap, familien og de fagpersoner, som skal understøtte barnets eller den unges deltagelse, at danne sig et overblik over, hvilke muligheder der eksisterer lokalt. Det er derfor væsentligt, at der i samarbejdet mellem kommunen og fritidstilbuddene er en opmærksomhed på, at gøre viden om muligheder i det lokale udbud af fritidsaktiviteter tilgængelig - herunder viden om fysisk, pædagogisk og social tilgængelighed, om muligheder for tilpasning og om eventuelle krav til deltagerne.³³

²⁶ Bergkvist et al., 2020; Hallberg & Hallberg, 2018; Nyquist et al., 2020; Løberg, 2021.

²⁷ Vidensportalen, 2022.

²⁸ Rambøll, 2017.

²⁹ Socialstyrelsen, 2022.

³⁰ Vidensportalen, 2022; Espersen og Olsen, 2018.

³¹ Rambøll, 2017.

Kerneelement 3: Afdæk barnets eller den unges interesser, ønsker og behov samt mulighederne i det lokale udbud af fritidsaktiviteter

HVAD	Afdæk og udforsk sammen med barnet eller den unge og dennes forældre ønsker, muligheder og barrierer for et aktivt fritidsliv, for at sikre et godt match og for at tilrettelægge en god proces omkring deltagelse.
HVOR-FOR	Faglig begrundelse: Gennem barnets eller den unges egne valg skabes de bedste forudsætninger for aktiv deltagelse i et fritidsfællesskab.³⁴ For at aktiv deltagelse i et fritidsfællesskab kan give mening, må der i planlægningen tages udgangspunkt i barnets eller den unges ønsker, behov og forudsætninger for deltagelse, men også for forældrenes forudsætninger for at støtte op om fritidslivet. Den grundige afdækning og udforskning af barnets eller den unges ønsker, muligheder og forudsætninger bidrager til at opbygge en forståelse af barnets eller den unges perspektiv, hvilket er afgørende for tilrettelæggelse af en god proces for både opstart og deltagelse i fritidsfællesskabet. Samtidig kan dette understøtte tillid mellem barnet eller den unge og fritidsvejlederen – en tillid, som er afgørende for at barnet eller den unge kan føle sig tryk ved at dele sine ønsker og bekymringer og får mod på at prøve noget nyt.³⁵ Nogle børn og unge kan have brug for at blive introduceret til mulige fritidsaktiviteter, før de kan vælge, mens andre har en klar idé om, hvad de ønsker. Kendskab til de lokale muligheder for fritidsaktiviteter og forventningsafstemning mellem kommune og fritidstilbud er væsentligt, for at der kan tilrettelægges den bedste proces for barnets deltagelse.³⁶ For at kunne sikre et godt match mellem barn og tilbud, har kommunen således en vigtig rolle som brobygger. For at kunne vejlede ordentligt og tilrettelægge en god proces for alle parter må man altså også være nysgerrig på fritidstilbuddets organisering, fysiske rammer og etablerede praksis omkring opstart for nye deltagere. Ud fra denne viden kan man i fællesskab tale sig frem til fritidsaktivitetens tilgængelighed både fysisk, socialt og pædagogisk og derudfra blive konkrete på tilpasningsbehov og muligheder for støtte.³⁷ Familiens støtte er en afgørende faktor for barnets eller den unges mulighed for at deltage i fritidsfællesskaber. Familiens muligheder for at støtte deres barns deltagelse afhænger af familiens hverdagsliv, tid og ressourcer - både socioøkonomisk, mentalt og emotionelt. Forældres og søskendes egne præferencer og deltagelse i fritidsfællesskaber kan også være positive rollemodeller for barnet eller den unge.³⁸

³² Andersen, 2006; Andersen & Espersen, 2017; Ibsen & Espersen 2016; Socialstyrelsen, 2021b; Espersen et al., 2021.

³³ Midtsundstad 2013; SUMH u.å.

³⁴ Bergkvist et al., 2020; Hallberg & Hallberg, 2018; Nyquist et al., 2020; Vidensportalen på det sociale område, 2022.

³⁵ Midtsundstad, 2013.

³⁶ Vidensportalen på det sociale område, 2022

³⁷ Midtsundstad 2013. SUMH u.å.

³⁸ Steinhardt et al., 2021; Kissow & Klasson, 2021; Andersen, 2020.

Kerneelement 4: Støt barnet eller den unge i at deltage i fritidsfællesskabet

HVAD	Støt barnet eller den unge efter behov i perioden op til og henover den første tid med deltagelse i den valgte fritidsaktivitet for at sikre en tryk proces. Tilrettelæg planen for dette sammen med barnet eller den unge og dennes forældre, samt med en kontakt i den valgte fritidsaktivitet.
HVOR-FOR	Faglig begrundelse: Børn og unge med handicap kan have andre barrierer for deltagelse end børn og unge uden handicap. Det kan for eksempel handle om deres selvopfattelse og identitet eller om deres motivation, men for nogle børn og unge vil der også være barrierer i form af eksempelvis smerter, hurtigere udtrætning eller lignende følgeudfordringer, som kan nødvendiggøre en mere blivende støtte eller tilpasning.³⁹ Det er derfor vigtigt for barnet eller den unge at opleve en tryk proces og en god start i en fritidsaktivitet. Herunder er det vigtigt, at barnet eller den unge støttes i at forstå fritidsfællesskabets strukturer og regler, at kunne se sig selv i fællesskabet i forhold til egne ressourcer og roller, samt at kunne se mening i fritidsaktiviteten.⁴⁰ Barnets eller den unges perspektiv er en væsentlig kilde til at forstå både fremmere og barrierer for deltagelse, og vil kvalificere de løsninger, som formuleres. Ved at inddrage og anvende barnets eller den unges perspektiv gennem hele forløbet, kan fritidsvejlederen skabe en mere nuanceret og helhedsorienteret forståelse af barnet eller den unge og den hverdag, fritidsdeltagelsen skal indgå i.⁴¹ Aktiv inddragelse af børns eller unges perspektiv i tilrettelæggelsen af den fornødne støtte – både behov for støtte i en afgrænset periode og eventuelle behov for blivende støtte for at kunne deltage i fritidsfællesskabet – er således med til at sikre kvaliteten af den støtte, som igangsættes. Planen tilrettelægges sammen med barnet eller den unge og dennes forældre for at understøtte barnets eller den unges erkendelse af egne styrker og udfordringer, samt for at kunne formulere en strategi for deltagelse i det nye fællesskab. Forældre skal inddrages i dette for at kunne støtte barnet eller den unge bedst muligt.

³⁹ Kissow & Klasson, 2021; Steinhardt et al., 2021; Lauruschkus et al., 2017.

⁴⁰ Midtsundstad, 2013.

⁴¹ Bengtsson & Olsen, 2021.

Kerneelement 5: Støt fritidstilbuddet i at modtage og inkludere barnet eller den unge i fritidsfællesskabet

HVAD	Støt det valgte fritidstilbud i at modtage og inkludere barnet eller den unge i perioden op til og undervejs i barnets eller den unges opstart i fritidsaktiviteten for at sikre en tryk proces. Tilbyd rådgivning og en individuelt tilrettelagt proces, så fritids-tilbuddets forudsætninger for at modtage og inkludere barnet eller den unge i fritidsfællesskabet understøttes.
HVORFOR	Faglig begrundelse: Deltagelse er en proces, som både involverer det barn, som skal deltage, og det fællesskab som deltagelsen skal udspille sig i. Lige så vel som barnet eller den unge skal være klædt på til at kunne deltage i det valgte fritidstilbud, skal tilbuddet også være klædt på til at tage imod den nye deltager. For at have et godt værtsskab skal tilbuddet være tilgængeligt for barnet eller den unge, fritidstilbuddets ansatte eller frivillige skal have kompetencer til at understøtte barnets deltagelse i fællesskabet og børne- eller ungefællesskabet skal være indstillet på at tage imod barnet eller den unge med handicap. Det er afgørende for barnets eller den unges motivation og muligheder for deltagelse i fritidsfællesskabet, at barnet eller den unge oplever, at fritidstilbuddet er tilgængeligt. Både helt konkret i forhold til barnets eller den unges fysiske adgang til deltagelse og mere abstrakt i forhold til, om tilbuddets aktiviteter, strukturer og forventninger er tydelige for barnet eller den unge, herunder det sociale og relationelle samspil.⁴² Børn og unge med handicap oplever ofte at være udenfor og føle sig anderledes. Forforståelser og fællesskabets mekanismer i enten at fokusere på barnets eller den unges udfordringer eller ressourcer kan være helt afgørende for, om det enkelte barn eller den enkelte unge reelt oplever, at deltagelsen i fritidsfællesskabet er ligeværdig.⁴³ De voksne i fritidstilbuddet har ansvaret for at skabe rammer, som muliggør barnets eller den unges deltagelse. De voksne og unge frivillige i tilbuddet har typisk erfaring med at inkludere nye børn eller unge i fællesskabet, men der kan være behov for at få specifik viden om særlige forhold, som gør sig gældende for barnet eller den unge, ligesom en makkerordning kan være med til at sikre en tryk oplevelse for barnet eller den unge.⁴⁴

⁴² Steinhardt et al., 2021; Andersen, 2020; Kissow & Klasson, 2021; Midsundstad 2013.

⁴³ Steinhardt et al., 2021; Kissow & Klasson, 2021; Andersen, 2020; Redd barna, 2021.

⁴⁴ Andersen, 2020; Steinhardt et al., 2021; Lauruschkus et al., 2017.

Aktivitetsbeskrivelse

Indsatsen består dels af opbygningen af et fundament bestående af samarbejde og viden på tværs af kommunens forvaltninger og med de lokale fritidstilbud, dels af et individuelt forløb med afklaring, vejledning og støtte omkring deltagelse i fritidsfællesskaber for børn og unge med handicap.

Fasemodel – Inklusion af børn og unge med handicap i fritidsfællesskaber

Modellen består af fire faser; Fase 0: Forberedelse og fundament, herunder opbygning af samarbejde og fælles sprog på tværs af kommunen og lokale fritidstilbud, tilgængeliggørelse af viden om lokale fritidstilbud, motivationsarbejde og rekruttering; Fase 1: Afdækning af barnets eller den unges ønsker og drømme, kompetencer og barrierer, familiens muligheder, motivation og lokale fritidsmuligheder; Fase 2: Brobygning, herunder plan for støtte til deltagelse – og støtte til barnets/den unges deltagelse og til fritidstilbuddets modtagelse af barnet; Fase 3: Opfølgning, herunder tilpasning af plan for støtte (og evt. udfasning), vurdering af match mellem barnet/den unge og fritidstilbuddet – og ved dårligt match, gentagelse fra fase 1.

Fase 0: Forberedelse og fundament

Før kommunen kan arbejde med at understøtte deltagelse i fritidsfællesskaber blandt børn og unge med handicap, må der opbygges en fælles forståelse, viden og ramme for samarbejdet - dels på tværs af kommunale forvaltninger og fagområder, dels mellem kommune og fritidstilbud. Målet er at opbygge viden om hinanden aktørerne imellem, at etablere et fælles sprog omkring opgaven, lave en rolle- og opgavefordeling og at sikre, at viden om lokale fritidstilbud og muligheder for støtte gennem fritidsvejledning er tilgængelig både for familierne og for dem, som har kontakt til børn og unge med handicap, med henblik på rekruttering. Der kan eventuelt indtænkes gruppebaserede videns- og motivationsaktiviteter i denne fase, for eksempel i form af tema-dage omkring lokale fritidstilbud, hvor børn og unge med handicap kan møde forskellige tilbud.

I denne fase arbejdes der primært med kerneelement 1 og 2.

Roller i denne fase:

- Barn/ung med handicap og familie: Har begrænset rolle i denne fase udover at være opsøgende på viden om lokale fritidsmuligheder.
- Kommunen: Er initiativtager på at opbygge relationer, afholde samarbejdsopbyggende aktiviteter samt indhente og formidle viden om lokale muligheder, herunder uforpligtende deling af viden om tilbud omkring fritidsvejledning.
- Fritidstilbud: Indgår i samarbejde, herunder bringe viden om tilbuddets kompetencer og styrker i spil samt bidrage med viden om tilbuddet.

Fase 1: Afdækning

Fritidsvejledning til børn og unge med handicap og deres familier tilpasses ud fra den enkeltes behov. Et forløb med fritidsvejledning starter med en afdækning af, hvilke ønsker og drømme, barnet eller den unge har for fritidslivet, og hvilke kompetencer og barrierer, der måtte være for dette, herunder også familiens muligheder for at støtte op om barnets eller den unges fritidsliv. Sideløbende med dette vil der også være en afdækning, af hvilke muligheder, der findes lokalt, og af hvilke behov der er for støtte – i en overgangsperiode eller varigt. Eventuelle gruppebase-rede videns- og motivationsaktiviteter kan bidrage til afklaring af interesser.

I denne fase arbejdes der primært med kerneelement 3.

Roller i denne fase:

- Barn/ung med handicap og familie: Skal have lyst til og mod på at gøre et forsøg på at få et aktivt fritidsliv og være åbne omkring både forhåbninger og udfordringer.
- Kommunen: Skal udforske barnets eller den unges virkelighed og tanker omkring fritidslivet og kunne se muligheder i match med fritidstilbud på baggrund af viden om lokale tilbud.
- Fritidstilbud: Skal være bidrage til afklaring af eventuelle spørgsmål vedrørende tilbudets muligheder for tilpasning samt dialog om potentielt match mellem barnet eller den unge og fritidstilbud.

Fase 2: Brobygning

Næste skridt i fritidsvejledningen er selve brobygningen mellem barnet eller den unge med handicap og det fritidstilbud, som er valgt. Her skal fritidstilbuddet kontaktes, og aftaler omkring opstart og støtte aftales mellem alle parter, herunder eventuelle aftaler om særlige opgaver for bestemte personer (fx forældre eller frivillige ledere/peers). En plan for perioden før, under og umiddelbart efter opstart lægges og igangsættes, ligesom det aftales, hvornår der skal følges op og eventuelt justeres i planen.

I denne fase arbejdes der primært med kerneelement 4 og 5

Roller i denne fase:

- Barn/ung med handicap og familie: Skal gå ind i dialog omkring både muligheder og begrænsninger.
- Kommunen: Skal planlægge og koordinere, så der er tilrettelagt en god og realistisk proces omkring barnets eller den unges opstart i fritidstilbuddet med tæt inddragelse af fritidstilbuddet. Skal stå til rådighed for sparring og dialog med fritidstilbuddet i forhold til udfordringer og bekymringer i brobygningsfasen.
- Fritidstilbud: Skal deltage i dialog om muligheder og eventuelle begrænsninger i brobygningsfasen med fritidsvejleder. I forhold til deltagelse i den konkrete aktivitet skal fritidstilbuddet arbejde med at åbne fællesskabet for barnet eller den unge.

Fase 3: Opfølgning

Efter den aftalte periode tager fritidsvejlederen kontakt til både barnet eller den unge og dennes familie og til fritidstilbuddet for at følge op på aftalerne. Hvis alt forløber efter planen, gøres ikke mere. Hvis der er opstået behov for mindre justeringer i planen, gøres dette. Hvis opfølgningen viser, at det ikke var et godt match, kan fritidsvejlederen og barnet eller den unge og dennes familie genbesøge fase 1 og forsøge med et nyt fritidstilbud.

I denne fase arbejdes der primært med kerneelement 4 og 5

Roller i denne fase:

- Barn/ung med handicap og familie: Skal indgå i dialog med fritidstilbud og kommune omkring eventuelle uforudsete udfordringer og mulige løsninger på disse.
- Kommunen: Skal udforske opstarten og deltagelsen fra alle parterers synsvinkel og tage initiativ til eventuelle justeringer af planen.
- Fritidstilbud: Skal indgå i dialog med barnet eller den unge og dennes forældre og med kommunen om eventuelle behov for justering af planen.

Litteraturliste

Amilon, A. et al. (2016). *Personer med handicap. Hverdagsliv og levevilkår 2016*, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Andersen, L.L. & Espersen, H.H. (2017). Samskabelse, samproduktion og partnerskaber – teoretiske perspektiver. I: Socialstyrelsen (2017), *Partnerskaber og samarbejder mellem det offentlige og civilsamfundet: Støtte til mennesker med psykiske vanskeligheder*. Socialstyrelsen.

Andersen, M. M. (2020). *Bevægelsesdeltagelse blandt mennesker med svære funktionsnedsættelser*. Videnscenter om handicap.

Andersen, N.Å. (2006). *Partnerskabelse*. Hans Reitzels Forlag.

Baksjøberget, P.E. et al. (2017). *Having fun and staying active! Children with disabilities and participation in physical activity – a 15-month follow-up study*. Physical & Occupational Therapy In Pediatrics, Vol. 37(4): 347-358.

Bengtsson et al. (2011). *Børn med en funktionsnedsættelse og deres familier. Den første kortlægning i Norden*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Bengtsson, T. T. og Olsen, R. F. (2021). *Kortlægning af viden om kvalitet i sagsbehandlingen på børne- og ungeområdet: Et litteraturstudie af danske publikationer*. Finansieret af Socialstyrelsen. Kbh.: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Bergkvist, T. P. et al. (red.) (2020). *Barn og unge med funksjonsnedsettelse: Aktivitet og deltakelse i fellesskap*. Bergen: Fagbokforlaget.

Børns Vilkår (2019): *At stå udenfor. Hvordan styrker vi positive fællesskaber blandt børn og unge?* Børns Vilkår og Trygfonden

Böttcher, L. & Dammeyer, J. (2020). *Handicapsykologi: en grundbog om arbejdet med mennesker med funktionsnedsættelser*. Frederiksberg: Samfundslitteratur

Cacioppo, (2008). *Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection*.

CEFU (2010). *Når det er svært at være ung i DK – unges trivsel og mistrivsel i tal*. Center for Ungdomsforskning, Aarhus Universitet.

Christensen, G., Koch Hansen, N. (2015). *Introduktion til socialkonstruktionisme - videnskabsteori og praksis*, Dafolo

Danske handicaporganisationer (2019). *Ny undersøgelse: Børn med handicap mangler sociale fællesskaber*, <https://handicap.dk/nyheder/ny-undersogelse-boern-med-handicap-mangler-soziale-faellesskaber> [lokaliseret dato 24.06-2022]

Espersen, H.H. et al. (2021). *Styrkelse af samarbejdet mellem frivillige og kommuner gennem uddannelse – En afdækning af behov og efterspørgsel*. VIVE

Espersen, H.H. & Olsen, L. (2018). *At skabe deltagelse for borgere med handicap gennem frivillig faglighed: Evaluering af to partnerskaber mellem kommuner, frivilligcentre og andre aktører*. Udarbejdet af VIVE for Socialstyrelsen. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Hallberg, U. & Hallberg, L. (2018). *Delaktighet för personer med funktionsnedsättningar*. Studentlitteratur.

Ibsen, B. & Espersen, H.H. (2016). *Kommunernes samarbejde med civile aktører: Forskelle og ligheder i forventninger, praksis, samarbejdspartnere og oplevet udbytte*. KORA.

Jensen S. (2010). *Handicap og sociale problemer*. Servicestyrelsen

Kissow, A. M. & Klasson, L. (2021). *Deltakelse for barn og unge med funksjonsnedsettelse, med særskilt vekt på deltagelse i fysisk aktivitet: En systematisert kunnskapsoversikt: Forskningslitteratur fra 1995-2019*. (Rapport nr. 1-2021). Nasjonal kompetansetjeneste for barn og unge med funksjonsnedsettelse/Aktiv Ung.

Kissow, A. M. (2013). *Idræt, handicap og social deltagelse*, Roskilde Universitet;

Larsen, B. et al. (2017). *Hvordan har du det? 2017 – Sundhedsprofil for region og kommuner*. Bind 2. Udviklingen 2010 – 2013 - 2017. DEFACTUM.

Lauruschkus, K. et al. (2017). *Parents' experiences of participation in physical activities for children with cerebral palsy – protecting and pushing towards independence*. *Disability and Rehabilitation*, Vol. 39(8)

Løberg, M. (2021). *Se, lytte og inkludere: Deltakelse for barn og unge med funksjonsnedsettelse i Norden*. Nordens Velferdssenter.

Midtsundstad, A. (2013). *Fritid med bistand: En metode for å støtte sosial inkludering*. Fagbokforlaget.

Nyquist, A. et al. (2020). *The coolest I know – a qualitative study exploring the participation experiences of children with disabilities in an adapted physical activities program*. *Disability and Rehabilitation*, Vol. 42(17)

Ottosen, M. H. et al (2018). *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2018*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Qvortrup, L., et al. (2021). *Skolenedlukninger i Århus Kommune under corona-pandemien i et elev- og forældreperspektiv: En sammenligning mellem foråret 2020 og vinteren 2021*, DPU Aarhus Universitet, 2021.

Rambøll (2017). *Erfaringsopsamling i forbindelse med puljen til fremme af samarbejde mellem kommuner og frivillige organisationer*. Rambøll Management Consulting

Rambøll (2020). *Mennesker i udsatte positioner i frivillige fællesskaber*. Socialstyrelsen.

Rambøll (2021). *Bedre koordination i indsatserne til børn og unge med handicap og deres familier. Slutevaluering*. Socialstyrelsen

Redd barna (2021). *Fritid for alle – uten fordommer: Fortellinger om fritid fra barn og unge med funksjonsnedsettelse*. Redd barna.

Socialstyrelsen (2009). *Evaluering af forsøg med fritidspas til udsatte børn og unge*, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2016). *Udbredelse af erfaringer med fritidspas. Erfaringsopsamling*. Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2017). *Kom godt i gang med en Fritidspas ordning. Inspiration til implementering*. Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2021a). *Grundlag for oplæg til prioritering. Udviklings- og investeringsprogrammerne 2022*. Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2021b). *Udfordringer i forhold til børn og unge på det specialiserede socialområde. Kommunale perspektiver*. Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2022). *Kommunale udfordringer på det specialiserede børne- og ungeområde. En opfølgende undersøgelse*. Socialstyrelsen.

Steinhardt, F. et al. (2021). *Perceived facilitators and barriers for participation in leisure activities in children with disabilities: Perspectives of children, parents and professionals*. Scandinavian Journal of Occupational Therapy, Vol. 28(2)

SUMH – Sammenslutningen for unge med handicap (u.å.). Diverse inspirationsmaterialer, guides og redskaber om unge med handicaps deltagelse i fritidsliv: <https://www.xn--fllesomfritiden-xlb.dk/>
Materiale omkring fysisk, pædagogisk og social tilgængelighed i fællesskaber: <https://sumh.dk/vigoer/tilgaengelighed/matrix/> [lokaliseret 09.05.2022]

Sundhedsstyrelsen, (2022): *Danskernes Sundhed. Den Nationale Sundhedsprofil 2021*. Sundhedsstyrelsen & SDU – Statens Institut for Folkesundhed

Vidensportalen på det sociale område (2022). *Fritidsfællesskaber for børn og unge med handicap*. <https://vidensportal.dk/handicap/deltagelse-i-fritidsfaelleskaber-for-born-og-unge-med-handicap>, tema publiceret i februar 2022.

Winther, H. et al. (2018). *Når bevægelse bevæger*, Institut for Idræt og Ernæring, Københavns Universitet og Handicapidrættens Videnscenter.

